

Comissió d'Ètica de la Facultat d'ES i TS Pere Tarrés

1. Presentació

La finalitat de l'activitat científica és impactar sobre la societat per millorar-la i produir un bé, de forma que aquesta no es pot mantenir en una posició de neutralitat descriptiva, sinó que necessita definir i explicitar el marc ideològic que orienta la seva acció i els valors amb què es compromet. Si aquesta finalitat és especialment rellevant en el camp de les humanitats i les ciències socials, encara pren més relleu en l'Educació Social i el Treball Social, que centren la seva activitat en el coneixement de realitats en què predomina la injustícia i la vulnerabilitat. En aquest context, es converteix en una prioritat prestar una atenció especial a la identificació d'accions que d'alguna manera vulneren la dignitat humana, agreugen la situació de les persones ateses o condicionen el desenvolupament integral de les capacitats per a l'exercici autònom dels drets fonamentals en la vida individual i social.

Per això, més enllà de la dimensió científica que aporta fonament, de la dimensió tècnica que possibilita la implementació del coneixement i de la dimensió juridicoadministrativa que regula el marc d'actuació, és fonamental i ineludible reconèixer i explicitar la dimensió ètica, que orienta i redefineix les anteriors, en la mesura que aporta la posició valorativa de partida i el sentit de l'activitat mitjançant la definició de principis i valors.

La consciència sobre les qüestions ètiques en la recerca és un tema que cada vegada està guanyant més rellevància en les institucions acadèmiques i òrgans de gestió del coneixement. Més enllà dels processos tècnics, es fa evident la necessitat d'assegurar el respecte de les persones sobre o amb qui es desenvolupen les investigacions i la necessitat de dotar-se de criteris per al respecte dels seus drets. La mirada ètica ens recorda que tot allò que és possible tècnicament i científicament no necessàriament és acceptable des del punt de vista ètic, especialment quan la recerca pot comportar la vulneració de la dignitat humana en qualsevol de les seves formes. Que sigui possible procedimentalment i que sigui legal no vol dir que necessàriament sigui just.

La perspectiva ètica en la recerca afegeix doncs un nou element que reinterpreta els anteriors. Implica superar la racionalitat tecnològica i jurídica (allò que científicament i tècnicament és possible i legalment està permès), per incorporar el punt de vista de les persones afectades. Això suposa comprendre-les des dels condicionaments ideològics, polítics i econòmics que determinen la seva vida.

Es tracta de considerar el sentit i la finalitat de tota acció des del respecte a la dignitat i l'aplicació dels Drets Humans (Caride, 2009).

La necessitat de regular la dimensió ètica de les pràctiques científiques va aparèixer inicialment en el terreny de les ciències mèdiques i experimentals. Aquest fet va obrir la porta a la bioètica com a nova disciplina per construir ponts entre la dimensió humanística de la recerca i la seva dimensió tècnica.

Són múltiples les declaracions que centren la qüestió i emmarquen els mínims d'una activitat científica i investigadora basada en principis ètics. Entre aquestes destaca el Codi de Nuremberg (1948), la Declaració de Helsinky (1964), els Principis Belmont (1978) i la Declaració Universal de bioètica i Drets Humans (UNESCO, 2005).

De totes aquestes declaracions, és d'interès destacar l'impacte que va suposar l'informe Belmont, que descriu els quatre grans principis de la bioètica (Observatori de Bioètica i Dret, 1979):

- **Autonomia:** tractar la persona com un subjecte autònom des del respecte a les seves opinions, els seus criteris i la seva dignitat (privadesa, intimitat, confidencialitat). S'aplica mitjançant el consentiment informat i suposa aportar tota la informació a la persona atesa de manera clara i comprensible, perquè realment hi pugui haver una voluntat d'acceptació autònoma, conscient i no coaccionada.
- **Beneficència:** generar el màxim bé a partir del coneixement del professional i de minimitzar els possibles elements adversos en la seva acció mitjançant l'avaluació de riscos i beneficis en la presa de decisions. S'aplica a partir de l'avaluació de riscos i beneficis a través de l'anàlisi rigorós i sistemàtic de les diferents alternatives, de manera que es doni una correlació adequada entre el grau d'intervenció i els riscos que comporta.
- **Justícia:** tractar la persona atesa des de criteris d'equitat, igualtat d'oportunitats i no discriminació. S'aplica mitjançant l'equitat en l'acció i la imparcialitat, establint criteris objectius tant en la selecció de persones en una investigació com en la distribució de recursos en qualsevol altra situació d'acció o d'intervenció.

Posteriorment es va incorporar el principi de no maleficència mitjançant el qual s'insta a rebutjar l'ús del poder i del coneixement professional per a la realització intencional i conscient de pràctiques que vulnerin els drets fonamentals de les persones ateses.

Més enllà de les recomanacions que s'inicien amb la bioètica a Nord-Amèrica, el debat sobre la qüestió ètica a la investigació continua obert mitjançant la incorporació d'altres principis fonamentals d'orientació europea a la Declaració de Barcelona de 1998 (Dahl, 2002). Aquest enfocament posa l'èmfasi en una mirada global que, per una banda, no és únicament biomèdica i, en segon lloc,

transcendeix allò humà i posa l'èmfasi en la relació amb l'entorn, el medi ambient i la vida en general, des d'una mirada humanista.

En aquest cas, val la pena destacar la incorporació de principis com els següents:

- **Vulnerabilitat:** acceptar la fragilitat de la vida i la possibilitat de deteriorar-la, també des d'una perspectiva social, no únicament biològica. Aquest principi incorpora la idea de respecte, cura, sol·licitud i atenció a les persones i grups vulnerables o fràgils.
- **Dignitat:** reconèixer la naturalesa moral de l'ésser humà com un atribut que li és propi i que el converteix en un fi en ell mateix. En aquest cas, s'incorpora la idea d'actuar des del respecte tant a la persona com a la natura, de manera que supera la concepció antropocèntrica clàssica.
- **Integritat:** comprendre la vida humana com una totalitat dinàmica que integra elements biològics, personals, socials i culturals que cal respectar en el seu conjunt. En aquest cas, la persona s'entén en clau biogràfica, com a unitat narrativa de construcció que dona coherència a la vida.

Una primera conclusió d'aquest preàmbul és que la definició de criteris ètics per a la recerca ha deixat de ser un aspecte secundari o tangencial i s'ha convertit en un dels eixos centrals de la pràctica investigadora en les diferents institucions i entitats estatals i internacionals.

Aquests principis han marcat el desenvolupament de la reflexió ètica en el conjunt de les diferents disciplines i àrees de coneixement, també de les humanístiques i socials.

Tot i això, la reflexió ètica en la recerca dins de les ciències humanes i socials porta un endarreriment clar respecte de la producció acadèmica en les ciències biomèdiques. De fet, fins fa ben poc la idea d'experimentació amb persones s'ha identificat des d'aquesta perspectiva biomèdica, mentre que ha quedat en un segon pla les consideracions sobre aquest "treball amb persones" en el camp de les ciències humanes i socials. Encara ara, en els protocols de recerca dels projectes I+D+I es demana el compliment dels requeriments ètics mitjançant l'informe favorable d'un comitè d'ètica en els projectes que tradicionalment podem definir del camp de les ciències, mentre que fins ara no ha estat necessari en el de les humanitats.

Malgrat les limitacions que s'han assenyalat, actualment estan havent canvis en la percepció de la dimensió ètica en les ciències humanes i socials, de manera que progressivament ha augmentat la producció teòrica que reflexiona i contextualitza els aspectes ètics de la recerca en els camps que humanístics.

Parlar d'ètica és reflexionar sobre l'ús de la llibertat per part del professional i/o l'investigador. Pressuposa la capacitat d'autoregulació sobre el poder que el

professional té respecte de les persones que atén, dins de les tasques que legalment i administrativament li són reconegudes. En conseqüència, implica situar-se críticament respecte de la legitimitat legal-racional que dona un rol professional determinat (Aguayo, 2006).

Aquesta consideració és d'interès pel fet que, tal i com s'argumentava anteriorment, en el camp de les ciències humanes i socials, tradicionalment la mirada ha estat posada en la dimensió científica (disposar d'un fonament rigorós), la mirada tècnica (fer un ús adequat de les estratègies i/o metodologies de treball) i la mirada jurídic-administrativa (assegurar que l'acció respecta la legalitat i està ben emmarcada dins d'una política determinada).

Des d'aquesta mirada més àmplia, una "bona pràctica" és aquella que integra els quatre aspectes que ara es comentaven: des d'un punt de vista teleològic (pensar en la finalitat i els resultats), té en consideració la dimensió científica (el fonament) i la dimensió tècnica (el rigor en la implementació dels processos); des d'un punt de vista axiològic (el sentit i els valors que motiven l'acció) té presents la dimensió jurídica-administrativa i, especialment, la dimensió ètica (Vilar, 2018).

Si es trasllada aquesta idea a la recerca, una bona recerca és aquella que està ben fonamentada, els procediments tècnics estan ben utilitzats, queda dins del que la llei determina que és possible i està implementada des d'un criteri de respecte, de bondat i de benefici cap a la persona implicada.

La URL ha mostrat sempre la seva preocupació i interès per la dimensió ètica de la recerca. L'any 2012, va constituir el seu comitè d'ètica de la recerca (CER-URL) amb la finalitat de donar suport als investigadors en relació al requeriment cada vegada més generalitzat de complir amb uns estàndards ètics i de qualitat respecte de les pràctiques investigadores (CER-URL, 2012). Més tard, el 2020, s'han fet públic el Codi per a la integritat ètica de la URL (AA.DD, 2020), amb l'objectiu de centrar les bases d'un plantejament ètic de la recerca en totes les seves dimensions, ja sigui la formulació dels objectius, els aspectes referits a la confidencialitat i tracte honest de les persones participants, el finançament i la gestió de les despeses o la publicació dels resultats.

Els fonaments que donen suport a la creació dels comitès d'ètica són amplis i diversos tan a nivell internacional com nacional, entre els que podem destacar les orientacions del Comitè de Bioètica de España (2010), les del Consejo Superior de Investigaciones Científicas (2011), els acords de societats científiques (COSCE, 2015), les recomanacions del Science Europe Working Group on Research Integrity (2015) o els criteris de Florensa i Sols sobre ètica i recerca (2017).

L'any 2018, la Facultat d'Educació Social i Treball Social Pere Tarrés –URL–, en coherència amb els principis de la Fundació Pere Tarrés redactats en el seu codi

ètic (2011) i amb les recomanacions ètiques del CER-URL, va veure convenient crear la Comissió d'Ètica de la Facultat, un òrgan que sistematitza i fa explícita la reflexió ètica sobre la recerca i els processos que se'n deriven.

2. La Comissió d'Ètica de la Facultat

Es tracta d'un òrgan de la Facultat que té com a finalitat el desenvolupament de la perspectiva ètica de la recerca, tant entre el professorat investigador com entre els estudiants de grau, màster i doctorat. Aquesta comissió se centra únicament en els aspectes ètics i no entra en altres consideracions tècniques dels projectes a avaluar. La Comissió d'Ètica de la Facultat (a partir d'ara CEF) representa la connexió entre el Comitè d'Ètica de la Recerca de la Universitat Ramon Llull (CER-URL) i la Facultat. En aquest sentit, s'inspira i segueix les recomanacions d'aquest comitè i els concreta en les particularitats dels estudis i línies de recerca que ens són pròpies.

2.1. Objectius

- Fomentar la consciència i l'autonomia ètica dels estudiants i del professorat en els processos de recerca.
- Capacitar el professorat per tal que orienti la perspectiva ètica dels seus estudiants en els diferents nivells formatius (grau, postgrau, màster i doctorat).
- Elaborar documentació orientativa que reguli els aspectes ètics en els processos de recerca.
- Avaluar els projectes de recerca del professorat per a convocatòries internes (facultat i URL), així com els dels estudiants de doctorat.

2.2. Funcions

Les comissions o comitès d'ètica poden tenir diverses funcions. En el cas que ens ocupa, i en relació amb els objectius previstos, se'n poden preveure tres de fonamentals, una de caràcter avaluador, una de caràcter orientador i una de caràcter consultiu o d'assessorament.

2.2.1. Funció avaluadora

Es tracta d'emetre dictàmens sobre la viabilitat ètica dels projectes de recerca. En concret, aquesta comissió avaluarà únicament els projectes del professorat que es presenten a convocatòries no competitives (ajuts URL, ajuts Pere Tarrés, etc.). Els projectes de convocatòries competitives que es presenten en nom de la universitat (I+D+I, Plan Avanza, etc.), han de passar l'avaluació del CER-URL. Aquesta comissió podrà avaluar també els projectes dels estudiants de doctorat quan s'obtingui un programa de doctorat propi a la Facultat.

2.2.2. Funció orientadora

Es tracta de construir documentació que estableixi els aspectes bàsics que cal tenir en compte des de la perspectiva de l'ètica de la recerca a l'hora de preparar un projecte o presentar-se a una convocatòria (per exemple, redacció del consentiment informat, full de veracitat de la informació, etc.). Aquesta documentació, juntament amb algunes sessions formatives, ha de servir perquè el professorat sigui suficientment autònom a l'hora de vetllar pel compliment d'aquests requeriments entre els estudiants en qualsevol dels nivells formatius, ja sigui en les assignatures de recerca dels graus com en els projectes de TFG/TFM o doctorat.

2.2.3. Funció consultora i/o d'assessorament

En moments puntuals, i si es considera necessari, aquesta comissió pot orientar els diferents equips gestors de la Facultat (equip de direcció, comissió acadèmica de graus) en la resolució de situacions de conflicte que tinguin a veure amb els aspectes ètics de la recerca i la seva difusió en qualsevol de les seves modalitats (des dels TFG a les publicacions acadèmiques, passant per altre tipus de projectes de recerca interns).

2.3. Estructura i funcions

La CEF està formada de manera ordinària per cinc persones:

- La persona responsable del vicedeganat de Recerca (com a representant de l'Equip Directiu). La seva funció és convocar la CEF, així com participar en les activitats que són pròpies de la CEF.
- Una persona de suport que farà les funcions de secretari. La seva funció és convocar la CEF, elaborar les actes, rebre les sol·licituds pels dictàmens, transmetre a les persones interessades els resultats, així com organitzar la informació que es produeixi de la CEF perquè sigui pública i es pugui consultar.
- La persona representant de la Facultat en el CER URL. La seva funció és fer la connexió entre el CER i la Facultat, així com participar en les activitats que són pròpies de la CEF.
- La persona coordinadora del grup de recerca GIAS. La seva funció és la de traslladar les recomanacions que es derivin de la CEF al grup d'investigadors i estudiants de doctorat del grup que lidera, així com participar en les activitats que són pròpies de la CEF.
- La persona responsable del vicedeganat d'ordenació acadèmica o la persona amb qui delegui. La seva funció és la de traslladar les

recomanacions que es derivin de la CEF al professorat que imparteixen l'assignatura de TFG/TFM, així com participar en les activitats que són pròpies de la CEF.

Un representant dels estudiants, especialment de doctorat, si s'escau.

2.4. Funcionament

Aquesta comissió es reunirà de manera ordinària una vegada cada dos mesos, aproximadament, convocada per la persona responsable del vicedeganat de recerca. El calendari s'ajusta a les possibles convocatòries o dates de lliurament de projectes i es farà públic perquè les persones interessades puguin enviar els seus projectes per ser avaluats.

Aquestes reunions tindran dues parts: per una banda, s'avaluaran els projectes i, per l'altra, s'anirà avançant en l'elaboració de documentació orientativa. També es tractaran altres temàtiques o informacions que puguin ser d'interès (congressos, seminaris, consultes del professorat, etc.).

Per procedir a l'avaluació dels treballs tant del professorat com dels estudiants de doctorat, l'investigador/a presentarà prèviament una sol·licitud d'avaluació en un termini superior a 15 dies a la data de la reunió perquè les persones que constitueixen la CEF tinguin temps suficient per valorar-los. Aquesta sol·licitud s'ha de fer arribar a la secretària de la CEF.

Pel que fa a l'elaboració de documentació orientativa, s'elaboraran materials per unificar criteris entre el professorat en els diferents nivells de docència (grau, màsters i doctorat). Un exemple d'aquests materials pot ser el consentiment informat o el document de declaració de veracitat de les dades aportades en un treball.

Aquests materials hauran de passar posteriorment el procés de verificació de Qualitat (IQ i similars) en coordinació amb el Departament Jurídic de la Fundació Pere Tarrés. per tal que quedin incorporats entre el documents de funcionament ordinari del professorat i dels estudiants.

Aquesta comissió es pot reunir de manera extraordinària en el cas que hi hagi alguna urgència que així ho requereixi (convocatòries de darrera hora o gestió d'alguna situació potencialment conflictiva).

2.5. Dictàmens

La CEF emetrà un dictamen per a cada treball presentat. Aquest pot ser:

- **Favorable.** La CEF emetrà un certificat que serà lliurat a la persona interessada. Aquest certificat ha de servir de justificant per demostrar la que el projecte compleix els estàndards ètics de la recerca.

- **Favorable amb esmenes.** S'emetrà un breu informe amb les recomanacions sobre els aspectes que s'han de revisar. Com que es tracta de canvis menors, per fer el dictamen favorable no caldrà que es torni a reunir tota la Comissió. La persona responsable del vicedegat de Recerca i un altre membre de la Comissió poden donar el vist i plau perquè es comuniqui la situació de "favorable".
- **Desfavorable.** Es farà un breu informe on s'expliqui aquesta valoració i s'indiquin els aspectes que s'han de modificar. En aquest cas, el projecte s'haurà de tornar a presentar i caldrà que torni a ser avaluat per la Comissió.

2.6. Custòdia dels projectes i dels dictàmens.

La CEF haurà de crear un espai de custòdia dels projectes que es presentin, així com dels dictàmens que s'emetin, dins de la plataforma institucional. L'accés a aquesta informació queda restringida als membres del CEF en el procés de deliberació i emissió de dictàmens. Una vegada emesos, el conjunt de documents queden sota la custòdia de la persona responsable del vicedegat de recerca, dins dels criteris que marca la Llei orgànica 3/2018, de 5 de desembre, de protecció de dades personals i garantia dels drets digitals.

2.7. Criteris ètics de la CEF.

De manera general, les persones que constitueixen la CEF han de seguir el Codi Ètic i la Guia de Bones Pràctiques de la Fundació Pere Tarrés. Igualment, i ja de manera més específica, tenen el deure de complir amb els criteris de confidencialitat i secret professional sobre els projectes, els processos de deliberació, així com dels dictàmens.

La seva actuació ha de mantenir-se dins dels criteris d'imparcialitat requerits en les seves funcions.

En cas de conflicte d'interessos d'algun membre, aquest/a no participarà en la deliberació del projecte o proposta que el generi.

Referències bibliogràfiques.

AA.DD (2020). *Codi per a la integritat de la recerca a la URL*. Universitat Ramon Llull.

<https://www.url.edu/sites/default/files/content/file/2020/09/21/68/vri-codi-integritat-recerca-url.pdf>

AA.DD. (2010) *Recomendaciones del comité de bioética de España con relación al impulso e implantación de buenas prácticas científicas en España*. Comité de Bioética de España.

https://www.madrimasd.org/cienciaysociedad/documentos/doc/buenas_practicas_cientificas_cbe_abril_2010.pdf

Aguayo, C. (2006). *Las profesiones modernas. Dilemas del conocimiento y del poder*. Ediciones de la Universidad Tecnológica Metropolitana.

ALLEA - All European Academies (2017). *The European Code of Conduct for Research Integrity*. European Science Foundation.

https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/h2020/other/hi/h2020-ethics_code-of-conduct_en.pdf

Associació Mèdica Mundial (1964). Declaración de Helsinki. Principios éticos para las investigaciones médicas en seres humanos.

<https://www.wma.net/es/policias-post/declaracion-de-helsinki-de-la-amm-principios-eticos-para-las-investigaciones-medicas-en-seres-humanos/>

Caride, J.A. (coord.), (2009). *Los derechos humanos en la educación y la cultura. Del discurso político a las prácticas educativas*. Homo Sapiens.

Comitè d'Ètica de la Recerca URL (2012). *Reglament del comitè d'ètica de la recerca de la universitat Ramon Llull*. URL

<https://www.url.edu/ca/recerca-i-innovacio/la-recerca-la-url/comite-detica-de-la-recerca-de-la-url>

Comité de ética del CSIC (2011). *Código de buenas prácticas científicas del CSIC*. Consejo Superior de Investigaciones Científicas.

https://www.csic.es/sites/default/files/codigo_de_buenas_practicas_completo_castellano_-_ingles.pdf

COSCE (Confederación de Sociedades Científicas de España); CRUE (Conferencia de Decanos Universidades Españolas); CSIC (2015). *Declaración Nacional sobre Integridad Científica*.

https://www.crue.org/wp-content/uploads/2020/02/Declaraci%C3%B3n-Nacional-Integridad-Cient%C3%ADfica_.pdf

Dahl Rendtorff, J. (2002). Basic ethical principles in European bioethics and biolaw: Autonomy, dignity, integrity and vulnerability. Towards a foundation of bioethics and biolaw. *Medicine, heart care and philosophy* 5, 235-244.

<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/12517031/>

Fundació Pere Tarrés (2011). *Codi ètic de la Fundació Pere Tarrés*. Col. Llibrets Fundació Pere Tarrés, 13. FPT.

https://www.peretarres.org/arxius/fpt/codi_etiic_11.pdf

Fundació Pere Tarrés (2019). *Guia de bones pràctiques de la Fundació Pere Tarrés*. Col. Llibrets Fundació Pere Tarrés, 27. FPT.

https://www.peretarres.org/arxius/intranet/llibrets_fpt/guia-bones-practiques-fpt.pdf

Florensa, A.; Sols, J. (2017). *Ética de la investigació científica*. Desclée de Brouwer.

Observatori de Bioètica i Dret (1979). *Informe Belmont: principios y guías para la protección de los sujetos humanos de investigación*. Parc Científic de Barcelona: Universitat de Barcelona.

<http://www.unav.es/cdb/usotbelmont.html> (Versió traduïda per l'Observatori de Bioètica i Dret del Parc Científic de Barcelona: Universitat de Barcelona).

Science Europe Working Group on Research Integrity (2015). *Seven Reasons to Care about Integrity in Research*.

https://www.scienceeurope.org/media/42sphgqt/20150617_seven-reasons_web2_final.pdf

Tribunal internacional de Nüremberg (1946). *Código de Nüremberg*.
<https://www.unav.edu/web/unidad-de-humanidades-y-etica-medica/material-de-bioetica/el-codigo-de-nuremberg#gsc.tab=0>

UNESCO, 2005). Declaración Universal sobre bioética y Derechos Humanos.
https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000146180_spa

Vilar, J. (2017). Sobre les formes d'interpretació del concepte "bona pràctica". *Educació Social. Revista d'intervenció socioeducativa*, 66, 6-9.
<https://www.raco.cat/index.php/EducacioSocial/article/view/329903/420578>